

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕРВОВО-ПСИХІЧНОЇ СТІЙКОСТІ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКА ОВС

Стаття присвячена аналізу результатів емпіричного дослідження нервово-психічної стійкості в структурі особистості працівника органів внутрішніх справ. В статті розглядаються основні психологічні детермінанти побудови структурних компонентів особистості. На підставі теоретичного узагальнення вибирається оптимальна модель побудови структури особистості працівника органів внутрішніх справ.

Ключові слова: структура, особистість, діяльність, нервово-психічна стійкість, працівник органів внутрішніх справ.

Постановка проблеми. Перш за все слід наголосити, що дослідження структурних компонентів особистості правоохоронця, до яких входять і біопсихічні якості, нами розглядається у руслі теорії К.К. Платонова, розширеної в подальшому С.Д. Максименком. Дана підструктура біопсихічних властивостей включає біологічно зумовлені властивості, які представлені темпераментом, задатками, властивостями нервових процесів, статевіковими особливостями та патологічними властивостями психіки. Прояви цієї підструктури залежить від сили нервових процесів, тому, переходячи до емпіричного дослідження біопсихічних якостей у структурі особистості працівника ОВС слід одразу ж зазначити, що з усього розмаїття ми зосередимо увагу саме на нервово-психічній стійкості, оскільки саме вона визначає професійну адаптивність.

Стан досліджень. На теперішній час проблема побудови комплексного бачення структури особистості є класичною у вітчизняній психологічній школі. Починаючи з С.Л. Рубінштейна та К.К. Платонова, і закінчуючи В.В. Рибалком та С.Д. Максименком, особистість досліджується структуровано. Разом із тим, ще недостатньо уваги приділяється аналізу окремих структурних компонентів особистості працівника ОВС, до яких відноситься й нервово-психічна стійкість у контексті діяльнісного підходу.

Метою статті є аналіз результатів емпіричного дослідження нервово-психічної стійкості, як компонента біопсихічного структурного компонента особистості працівника ОВС. Для цього на основі математико-статистичного аналізу будуть визначені провідні професійно значущі характеристики правоохоронця, що безпосередньо залежать від нервово-психічної стійкості та визначають ефективність професійної діяльності.

Для дослідження цієї проблеми був підібраний діагностичний інструментарій та складена батарея методик, зокрема: поліфакторний особистісний опитувальник Р.Кеттелла, тест-опитувальник Г. Айзенка (ЕРІ) для визначення екстра- інтроверсії та нейротизму, опитувальник Кокошкаррової для визначення схильності до невротичних розладів, тест Міні-мулт ММРІ для дослідження можливих психологічних аномалій, що виникають унаслідок професійної дезадаптації; методика для виявлення проявів агресії Бас-

са-Дарки. Для діагностики комунікативних психологічних установок ми використали відповідну методику В.В.Бойка. Для діагностики особливостей компонентів інтелектуальної сфери нами використовувалась методика Р.Амтхауера, а для діагностики системи Я-образів у структурі соціальних міжособистісних відносин використовувався тест Т.Лірі. Для визначення нервово-психічної стійкості та ризику дезадаптації у стресі використовувалась методика «Прогноз». Для діагностики особливостей соціальної адаптації нами використовувався багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (МЛЮ-АМ) А.Г. Маклакова – С.В.Чермяніна. Для дослідження ставлень до самого себе використовувалась методика дослідження самовідношень (МІС) С.Р.Пантїлеєва. У дослідженні брали участь 518 працівники органів внутрішніх справ зі стажем понад три роки.

Для аналізу зв'язків нервово-психічної стійкості (далі – НПС) з професійно значущими якостями у структурі особистості працівника ОВС нами обрані показники нейротизму за методикою Айзенка, показники НПС за методикою МЛЮ-АМ, та показник НПС і адаптивності до діяльності у психологічно напружених стресогенних умовах за методикою «Прогноз». Обрання цих шкал підтверджується високими кореляційними зв'язками рівня адаптивних здібностей за методикою МЛЮ-АМ із показником нейротизму за методикою Айзенка (0,4084), рівнем НПС за цією ж методикою МЛЮ-АМ (0,8995) та показником НПС методики «Прогноз» (0,8267). Окрім того, аналізуючи внутрішні зв'язки обраних показників НПС, нами було з'ясовано, що показник НПС за методикою «Прогноз» має високі позитивні кореляції із показником нейротизму за Айзенком (0,6325) та НПС за методикою МЛЮ-АМ (0,8148). У свою чергу показник нейротизму за Айзенком підкріплюється позитивними зв'язками з показником НПС за методикою МЛЮ-АМ (0,4734).

Можна зробити висновок, що обрані показники є надійними та мають достатній рівень взаємного підкріплення. Тому, для надійності дослідження будемо використовувати підхід паралельних форм. Послідовність інтерпретації виявлених взаємозв'язків цих показників з іншими психологічними характеристиками особистості працівника ОВС буде здійснюватися на-

ми відповідно до кількості значущих кореляційних зв'язків. Варто нагадати, що за шкалами даних методик зростання показника НПС визначається зниженням його балового значення.

Тепер перейдемо до аналізу провідних зв'язків показників НПС із індивідуально-психологічними характеристиками працівника ОВС. Перш за все зазначимо, що обрані нами показники мають високі зворотні кореляційні зв'язки із показником загального рівня розвитку інтелекту за методикою Амтхауера, (НПС «Прогноз» (-0,1932) та нейротизмом за Айзенком (-0,1768)). З цього можна зробити висновок, що висока НПС сприяє розвитку розумових здібностей співробітника, що прискорює набуття ним професійного досвіду, знань, умінь та навичок, що й визначає, кінець-кінцем, ефективність адаптації до умов службової діяльності.

При аналізі провідних індивідуально-психологічних особливостей особистості правоохоронця за методикою Кеттелла, перш за все слід відзначити вагомий зворотній кореляційний зв'язок із показником шкали С: НПС «Прогноз» (-0,5842), НПС МЛО-АМ (-0,3886) та нейротизм за Айзенком (-0,2550). Це вказує на те, що по мірі зростання НПС, відповідно збільшується й емоційна стійкість, витримка, самоконтроль та самовладання. У співробітника збільшується працездатність та витривалість до психотравмуючих подразників. Збільшується ефективність комунікативної взаємодії в конфліктних та стресових умовах, що загалом є однозначним показником професійної адаптованості. Тенденція зниження дратівливості, як прояв психоемоційної стійкості підтверджується і методикою діагностики форм агресії Басса-Дарки, яка зумовлена зростанням прояву НПС «Прогноз» (0,4681), МЛО-АМ (0,2686) та нейротизму за Айзенком (0,3068).

Наступним за кількістю вагомих зв'язків є показник шкали О, яка має позитивні кореляції з показником НПС «Прогноз» (0,4370), НПС МЛО-АМ (0,3645) та нейротизму за Айзенком (0,2546). Такі прояви вказують, що по мірі розвитку стійкості збільшується й упевненість у собі та власних можливостях. Вони впевнюються у власному професійному потенціалі, що зменшує можливі коливання та тривожність.

Далі слід відзначити показник шкали А, яка також містить зворотні кореляції із обраними нами провідними показниками НПС МЛО-АМ (-0,1812), НПС «Прогноз» (-0,1674) та нейротизмом за Айзенком (-0,1300). Такі зв'язки свідчать, що зростання НПС сприяє розвитку комунікативного потенціалу, що є вкрай необхідною характеристикою в службовій діяльності, яка за своєю сутністю є соціономічною та передбачає реалізацію більшості заходів під час контактної взаємодії. Це можна підтвердити й аналогічними кореляційними залежностями рівня екстраверсії за Айзенком із показниками НПС МЛО-АМ (-0,2648) та «Прогноз» (-0,2433). З цього випливає, що НПС сприяє розвитку комунікативності та екстравертованості в структурі особистості працівника, що вказує на формування комунікативної компетентнос-

ті, і, як наслідок, - адаптацію до умов соціономічної діяльності.

Наступною виступає показник шкали М, яка має позитивні кореляції з показниками НПС «Прогноз» (0,3787) та МЛО-АМ (0,2648). Зазначені тенденції зумовлюють зростання проявів прагматичності по мірі збільшення НПС. Це підтверджує значущість практичної спрямованості співробітника на розв'язання повсякденних професійних завдань, його зорієнтованість на наявні факти та об'єктивні обставини, прагматичність та рішучість у вирішенні проблемних питань.

Наявні кореляційні зв'язки і фактора L із відповідними показниками НПС «Прогноз» (0,3330) та МЛО-АМ (0,2443). Позитивний характер виявлених залежностей визначає закономірне зростання довірливості залежно від розвитку НПС. Звісно, що сторожкість є невід'ємною складовою правоохоронної діяльності, але, разом із тим, саме стійкість зменшує ризик її трансформації в параною. Співробітник з високим рівнем стійкості відчуває більшу впевненість, спілкування у нього не викликає надмірного занепокоєння, що дозволяє проявляти більшу відкритість та готовність до взаємодії навіть із несумлінними учасниками процесу взаємодії.

В контексті викладеного слід зупинитися на такій характеристиці, як здатність до виправданого ризику, яка також зумовлена рівнем НПС. Зокрема, шкала Н має високі зворотні кореляційні зв'язки з показниками НПС МЛО-АМ (-0,2975), та «Прогноз» (-0,2815). Аналізуючи цю залежність, можна констатувати, що висока стійкість сприяє розвитку такої професійно значущої якості, як психологічна готовність до дій у психологічно напружених та екстремальних умовах, які потребують рішучості та сміливості. Виходячи ж з того, що діяльність ОВС має екстремальний характер, ознакою професійної адаптованості до неї стає саме здатність працівника до виправданого ризику.

Що ж до такої психологічної ознаки правоохоронної діяльності як її жорсткий субординаційний характер, то вона визначається шкалою Е, що має кореляції з показниками нейротизму за Айзенком (0,2696) та НПС «Прогноз» (0,2229). Позитивна спрямованість виявлених зв'язків означає зростання готовності до підпорядкування, що визначає можливість адаптувати власні життєві звички у відповідності до регламенту службової діяльності.

Із зазначеним безпосередньо пов'язаний й фактор Q1, яка також має кореляції із рівнем НПС «Прогноз» (0,3147) та МЛО-АМ (0,1665). Виявлена тенденція до певного консерватизму зумовлює сталість поглядів та переконань. Зорієнтованість на практичні вимоги об'єктивних реалій проходження служби загалом та умов виконання конкретних службових завдань зокрема. НПС дозволяє дотримуватись встановлених вимог за будь-яких несприятливих обставин, адже вони співпадають із світоглядом співробітника та його професійною зорієнтованістю.

Аналогічно й фактор Q2 також має позитивні кореляційні зв'язки з показниками НПС «Прогноз» (0,3030) та МЛО-АМ (0,1930), що демонструє соціально конформність працівника ОВС, його зорієнтованість на колектив, який виступає для нього референтною групою. Підпорядкування власних принципів відповідним устоям ОВС та конкретного підрозділу дозволяє йому швидше адаптуватися до умов проходження служби, дотримуватися провідних орієнтирів правоохоронної діяльності та соціальних норм, на захисті яких він стоїть.

Далі слід зупинитись на взаємозв'язку НПС з фактором Q3, який містить кореляції з показниками стійкості за методикою «Прогноз» (-0,1584) та нейротизму за Айзенком (-0,1465) та визначає інтернальність, підвищений самоконтроль та самокерівництво. Інтернальність дозволяє відповідальніше приймати рішення та самостійно дотримуватися їхнього належного виконання, із дотриманням необхідних вимог. Самоконтроль полегшує емоційне та поведінкове самовладання при виконанні службових обов'язків, особливо за несприятливих обставин.

Разом із тим, фактор Q4, який має кореляції з показником нейротизму за Айзенком (0,1411) та НПС «Прогноз» (0,1317) вказує, що, незважаючи на зростання самоконтролю, це не призводить до виснажливої напруженості. Така характеристика, як розслабленість демонструє, що інтернальність є більшою мірою іманентною якістю, адже досягається без постійної напруги, яка б призводила до поступової астенізації нервово-психічного потенціалу правоохоронця. Така риса визначає також здатність особистості протистояти фруструючим обставинам та не піддаватись надмірній тривожності.

Так само слід зважати й на фактор G, який має зворотну кореляцію з рівнем НПС «Прогноз» (-0,2920) і визначає готовність дотримуватися суспільних та професійних норм. Це підтверджується зростанням показника моральної нормативності поведінки за методикою МЛО-АМ, яка визначається прямими кореляційними зв'язками з показниками НПС «Прогноз» (0,4197) та НПС МЛО-АМ (0,3110). Виявлена тенденція визначає наполегливість у досягненні професійно значущих цілей, точність та відповідальність, але зумовлена не лише внутрішніми вольовими якостями, а й зорієнтованістю на зовнішні вимоги та правові цінності суспільства.

Продовжуючи розгляд особливостей зв'язку НПС та професійно значущих якостей працівника ОВС, ми дійшли висновку, що більшість провідних характеристик визначають саме комунікативні його властивості. Проте, не можна оминати увагою інші особливості комунікативності, які визначають прояви негативних комунікативних установок. Так, аналізуючи результати математико-статистичного аналізу взаємозалежностей проявів непродуктивних комунікативних установок за методикою Бойко з показниками НПС працівника ОВС, нами було встановлено, що

розвиток стійкості сприяє вмінню вибачати помилки інших, що підтверджується зв'язками з показниками НПС «Прогноз» (0,4413), МЛО-АМ (0,3060) та рівня нейротизму за Айзенком (0,2826). Так само зменшуються й прояви прагнення перевиховувати партнера відповідно до проявів НПС «Прогноз» (0,3470), МЛО-АМ (0,2512) та нейротизму за Айзенком (0,2174). Аналогічно знижується прагнення переробити партнера під себе, зробити його зручним, що пов'язано з рівнем НПС «Прогноз» (0,4801), МЛО-АМ (0,1540) та нейротизму за Айзенком (0,1692). У свою чергу невміння приховувати неприємні почуття при зустрічі із некоммунікативними якостями об'єкта професійної взаємодії також знижуються по мірі розвитку НПС «Прогноз» (0,2649), МЛО-АМ (0,1060) та нейротизму за Айзенком (0,1307). Поступово співробітник уникає використовувати себе як еталон при оцінці інших, що визначається вагомими кореляціями з проявами НПС «Прогноз» (0,1569), МЛО-АМ (0,1559) та нейротизму за Айзенком (0,1434). Знижується невміння пристосовуватися та адаптовуватися до партнера, що визначається НПС «Прогноз» (0,2481) та нейротизму за Айзенком (0,1451). Невміння та небажання розуміти та приймати індивідуальність інших людей також зменшується по мірі прояву НПС МЛО-АМ (0,2106) та «Прогноз» (0,1546). Зазначене дозволяє дійти висновку, що більшість показників НПС безпосередньо визначають позитивну тенденцію розвитку комунікативної компетентності працівника ОВС. Він поступово набуває вмінь продуктивного спілкування з різними об'єктами професійної взаємодії.

Разом з тим, зворотні зв'язки показників нейротизму за Айзенком (-0,2381) та НПС «Прогноз» (-0,1882) зумовлюють схильність до обгрунтованого негативізму в судженнях про об'єкт професійної взаємодії. Аналогічно ж зростають і в судженнях прояви завуальованої жорсткості по відношенню до об'єктів взаємодії, що визначається кореляціями з показниками НПС МЛО-АМ (-0,1842) та «Прогноз» (-0,1012). Отже, особливості НПС співробітника не захищають його від даних негативних форм комунікативних установок, що й є причиною звуження кола маневрування між різними стратегіями взаємодії.

Але для того щоб зрозуміти особливості впливу НПС на специфіку організації професійної взаємодії правоохоронця, доцільним є проведення аналізу особливостей внутрішніх суб'єктивних детермінант міжособової взаємодії, які можна відстежити завдяки вивченню взаємозв'язків стійкості з Я-образом працівника ОВС за методикою Лірі.

Підозрілість має позитивні кореляційні зв'язки з показниками НПС «Прогноз» (0,5212), МЛО-АМ (0,4417) та нейротизму за Айзенком (0,2511), що вказує на зниження підозрілості у реальному Я-образі. Це підтверджує виявлену схильність до довірчих відносин, яка нами була констатована за Кеттеллом. Тенденція зниження підозрілості підтверджується і за методикою Басса-Дарки, яка зумовлена зростанням

НПС «Прогноз» (0,4150), МЛО-АМ (0,3308) та нейротизму за Айзенком (0,2718).

Агресивність так само має тенденцію до зниження по мірі розвитку показників НПС «Прогноз» (0,2556), МЛО-АМ (0,1448) та нейротизму за Айзенком (0,2140). Це не означає нездатність співробітника до прояву доцільної агресії чи напористості в конкретних ситуаціях, а визначає блокування формування деструктивних особистісних поведінкових установок агресивного реагування, які б могли стати вже негативною особистісною характеристикою. Даний факт варто підтвердити й за методикою Басса-Дарки. Зокрема, зниження опосередкованої (непрямої) агресії підтверджується позитивними кореляціями із показниками НПС «Прогноз» (0,1268) та нейротизму за Айзенком (0,3366). Негативізм також знижується при високих показниках НПС за методиками Айзенка (0,2264) та «Прогноз» (0,1990). Аналогічно й схильність до вербальної агресії знижується відповідно до прояву НПС за Айзенком (0,1646). Зменшення ж образливості, як форми непродуктивної агресивної захисної реакції визначається проявом НПС «Прогноз» (0,4246) та МЛО-АМ (0,3619).

Далі, за кількістю вагомих зв'язків йде показник альтруїзму, який зростає відповідно до збільшення рівня НПС «Прогноз» (-0,1761) та нейротизму за Айзенком (-0,1579). Разом із альтруїзмом НПС зумовлює й зростання дружності, що підтверджується зворотними кореляціями показників стійкості за методикою «Прогноз» (-0,1703) та нейротизму за Айзенком (-0,1323). Окрім того, знижується й прояв підлеглості по мірі прояву сили НПС МЛО-АМ (0,3459) та «Прогноз» (0,1642), з чого можна зрозуміти, що, по мірі розвитку стійкості співробітник оцінює себе, як здатного до самостійної реалізації завдань службової діяльності.

Такий вплив стійкості на зростання впевненості та самооцінки підтверджується кореляційними зв'язками з показниками ставлення працівника ОВС до самого себе за методикою МІС. Так, можна констатувати тенденцію до формування впевненості у собі, що підтверджується зворотними кореляціями з рівнем НПС «Прогноз» (-0,5001), МЛО-АМ (-0,4740) та нейротизму за Айзенком (-0,2385). Відповідно до цього збільшується й показник інтернальності та самокерівництва, відповідно до рівня стійкості, що зумовлено відповідними вагомими кореляціями з НПС «Прогноз» (-0,4684), МЛО-АМ (-0,3415) та нейротизму за Айзенком (-0,2674). Це підтверджує нашу думку про важливу роль НПС у формуванні самооцінки та інтернальності по мірі набуття професійного досвіду.

Також формується усвідомлення власної самоцінності, що також зумовлене рівнем НПС «Прогноз» (-0,3428), МЛО-АМ (-0,1635) та нейротизмом за Айзенком (-0,2133). Таке усвідомлення потребує відповідного позиціонування власного самовідношення,

яке демонструється назовні та має динаміку зростання відповідно до показників НПС «Прогноз» (-0,3752), МЛО-АМ (-0,3440) та нейротизму за Айзенком (-0,2089). Аналогічно й прояв самоприв'язаності також поступово зростатиме відповідно до рівня НПС, що зумовлене кореляціями з показниками НПС «Прогноз» (-0,2232), МЛО-АМ (-0,3289) та нейротизму за Айзенком (-0,1053). Позиціонування свого самовідношення дозволяє впевненіше взаємодіяти з об'єктами діяльності, впливати на них власним іміджем.

При цьому, нервово-психічна стійкість гальмує прояви таких деструктивних станів правоохоронця, як внутрішня конфліктність та схильність до самозвинувачення, які є формами непродуктивної захисної реакції при накопиченні високого рівня невирішених протиріч. Так, тенденція зниження конфліктності визначається прямими кореляційними зв'язками з показниками НПС «Прогноз» (0,5614), МЛО-АМ (0,6029) та нейротизму за Айзенком (0,3421). У свою чергу зменшення проявів самозвинувачення також зумовлене відповідними кореляціями з показниками стійкості за методиками «Прогноз» (0,2705), МЛО-АМ (0,3767) та нейротизму за Айзенком (0,1023). Варто зазначити, що тенденцію до зниження самозвинувачення у вигляді почуття провини підтверджуються також і за методикою Басса-Дарки, яка зумовлена зростанням прояву НПС «Прогноз» (0,3301), МЛО-АМ (0,2916) та нейротизму за Айзенком (0,4172).

З наведеного випливає, що виявлені закономірності взаємозв'язків рівня нервово-психічної стійкості та показників внутрішнього ставлення співробітника до самого себе відбивають зростання впевненості та самоповаги працівника ОВС по мірі набуття ним професійного досвіду та сприяють гармонізації його особистості, що є ознакою поступової професійної адаптації до умов службової діяльності.

Висновки: Підводячи підсумок, на основі узагальнення одержаних результатів, можна зробити висновки щодо провідних детермінант зростання нервово-психічної стійкості правоохоронця. Зокрема, нервово-психічна стійкість як компонент біопсихічних якостей визначає: адаптивні здібності, психічну стійкість, комунікативність завдяки зниженню негативних комунікативних установок, емоційну стійкість, впевненість у собі, прагматичність, довіру, сміливість, підлеглість, консерватизм, конформність, високий самоконтроль, розслабленість, нормативність поведінки. У міжособистісній взаємодії провідного значення набуває зниження підозрливості, агресивності, підлеглості та залежності при зростанні альтруїзму та дружності. Зниження образливості, підозрливості, дратівливості, негативізму, непрямої агресії, почуття провини. Відбувається зростання самовпевненості, самокерівництва (інтернальності), самоцінності, позиціонованого самовідношення, самоприв'язаності. При цьому знижується деструктивні прояви схильності до самозвинувачення та внутрішньої конфліктності.

Д.А. Александров

ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ НЕРВНО-ПСИХИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ В СТРУКТУРЕ ЛИЧНОСТИ СОТРУДНИКА ОВД

Статья посвящена анализу результатов эмпирического исследования нервно-психической устойчивости в структуре личности сотрудника органов внутренних дел. В статье рассматриваются основные психологические детерминанты построения структурных компонентов личности. На основании теоретического обобщения выбирается оптимальная модель построения структуры личности сотрудника органов внутренних дел.

Ключевые слова: структура, личность, деятельность, нервно-психическая устойчивость, сотрудник органов внутренних дел.

D. O. Aleksandrov

EMPIRICAL RESEARCH OF NERVOUS AND PSYCHIC SUSTAINABILITY IN THE STRUCTURE OF PERSONALITY OF THE INTERIOR AFFAIRS OFFICERS

The article analyzes some empirical approaches investigating the structure of personality of the interior affairs officers. It discusses some basic psychological concepts of building structural components of personality. On the basis of theoretical generalization the author selects the optimal model for construction of the structure of personality of the interior affairs officers.

The purpose of the empirical analysis is to identify the specific correlation of activity and personal approaches to the study of personality of the interior affairs officers on the basis of psychological determinism. The article reveals factors that determine success of the components of law enforcement. We consider some individual psychological factors that determine formation of professional adaptation.

The aim of the article is to analyze the structure of personality of the interior affairs officers in the context of deterministic principles of the personal activity approach. The research is carried out in the perspective of the role of psychological personality traits that determine its professional adaptation in assimilation of its inherent relationships. The purpose of the empirical analysis is to ascertain psychological contents of the main types of law enforcement of the interior affairs officers on the basis of psychology. We also consider the impact of operating conditions on the subsequent transformation of personality of the interior affairs officers.

Keywords: structure, personality, activity, nervous and psychic sustainability, the interior affairs officer.

Подано до редакції 02.10.13
